

HÁLÓZATFEJLESZTÉS

A fővárosi tanácsi könyvtárhálózat távlati fejlesztése

CHOLNOKY Győző

(stb. táblázat)

Egyre nő a kultúra szerepe a társadalom fejlődésében. Ennek a ténynek a felismerése nyomán a gazdaságilag fejlett országok a lakosság teljességének műveltségi színvonalát emelő, korszerű iskola-, könyvtári stb. rendszert építenek ki, a költségvetési összegek erőteljes központosítása révén. E felismerés társadalmi hasznosítása nálunk az elmúlt 10–15 évben sokkal erőteljesebb volt a termeléssel közvetlenül összefüggő szaktudományok területén, mint a közművelődésben.

A kulturális élet mechanikus alárendelése a rövidtávú gazdasági célkitűzéseknek gazdasági, szaktudományi szempontból is hibás, hiszen a határtudományok számának növekedése, az új szakmák, foglalkozások születése, régiek elsovadása a társadalom legszélesebb rétegeitől is folyamatosan „karbantartott”, magas szintű általános műveltséget kíván, ez utóbbi teremti meg az alapot az ismeretek konvertálásához. Ráadásul az effajta művelődéspolitikai nem sok esélyt nyújt az egyes embernek a harmonikus világkép elnyerésére, kezdeményező és befogadó készségének kifejlesztésére.

Az országos településhálózat-fejlesztési koncepció (1007/1071./III. 16./ sz. Kormányhatározat) távlati mozgásformát teremt a gazdaságfejlesztés és a kulturális intézmények dinamikus kölcsönhatására. A határozatban kijelölt településközpontoknak ugyanis nemcsak gazdasági, igazgatási alapegységekké kell válniuk, de biztosítaniuk kell a komplex régiófejlesztés kívánta magas szintű kulturális ellátást is.

Ezt a törekvést tükrözi a III. Országos Könyvtárügyi Konferencián jóváhagyott s azóta kodifikált „Alapelvek és követelmények a közművelődési könyvtárak távlati tervezéséhez” c. dokumentum, amely

a lakosság könyvtárellátási normatíváit a távlati telepítésfejlesztési irányelvekhez kapcsolja, lévén a közművelődési könyvtárhasználat elsősorban lakóhelyhez kötött (például a leendő kiemelt felsőfoku, illetve felsőfoku településeken mindenképpen „A” típusu könyvtár építendő).

Budapest demográfiai, gazdasági sulya különös jelentőségüvé teszi a fővárosi tanácsi könyvtárhálózat megfelelő mértékű fejlesztését. Igaz, önmagában a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Magyarország legnagyobb tanácsi könyvtárhálózata, az 1000 lakosra jutó könyvtári alapterület (1) és könyvvállomány vonatkozásában viszont messze elmarad a vidéki átlagtól.

Éppen ezért elsősorban nem a könyvtári munka minőségi (szolgáltatások, visszakereső rendszerek, hatékonyság stb.) fejlesztésének lehetőségeit vizsgáljuk a jelen tanulmányban, hanem a telepítésfejlesztéshez kapcsolódó, elodázhatatlan extenzív fejlesztést (ezen belül is az 1000 lakosra jutó könyvtári alapterület és kötetszám növelését) igyekszünk felvázolni.

Ezt a fejlesztési tervet a fenntartók szempontjából közelítjük meg, mivel a lakosság és a könyvtár ellátási színvonalát a tanácsok által rendelkezésre bocsátott költségvetési keretösszeg nagysága határozza meg. Az erőforrások hatékony felhasználása azután már a könyvtárvezetés hatáskörébe tartozik.

A hatékony könyvtári munka feltételeiről csak az ellátási színvonallal való összefüggésükben szólunk a következő részben. Mint látni fogjuk, a főváros rendkívül alacsony ellátási színvonala nemcsak önmagában aggasztó, de szükségképpen visszahat a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár teljesítményére is. A tanulmány célja ennek az összefüggésnek a bemutatása, majd az „Alapelvek és követelmények a közművelődési könyvtárak távlati tervezéséhez” normatíváira alapozott telepítésfejlesztési változatok rövid ismertetése.

NÉHÁNY SZEMPONT A KÖNYVTÁR MUNKÁJÁNAK ÉRTÉKELÉSÉHEZ

Ugy gondoljuk, nem lehet elfogadni azt a meglehetősen elterjedt értékelési gyakorlatot, amely egy könyvtár vagy könyvtári hálózat eredményes működésének kritériumát szinte kizárólag elemi mutatószá-

mok (a kölcsönzések, a látogatók, a beiratkozottak stb. száma) alakulásában látja. A kölcsönzések száma például semmit sem árul el olyan, jó néhány könyvtári szolgáltatás alapjául szolgáló igényesebb feltáró tevékenységekről, mint a témafigyelés, a bibliográfia, referátum készítése; sőt „eltünteteti” a dokumentumok rendelkezésre bocsátásának egyre fontosabbá váló, korszerű formáit is, amilyen a reprográfiai szolgáltatás, mikrofilmezés, az audiorészlegek működtetése – e területen ugyanis kölcsönzés jelenleg még nincs.

Ezek a számok persze igen értékes következtetésekre nyújthatnak lehetőséget, de önmagukban véve semmi esetre sem tájékoztatnak a komplex könyvtári munka eredményességéről.

A hatékonysági színvonal alakulása csak a teljes ráfordítás (jelen esetben a költségvetés) és a teljesítmény viszonylatában értékelhető. (Ez persze korántsem egyszerű feladat, egyelőre a teljesítmények súlyozására egzakt módszerekkel nem rendelkezünk.) Az értékelésnek épp ezért képet kell adnia a használat intenzitásának és az eszközök kihasználtságának alakulásáról is (hiszen ezek is költségvetési összegek voltak).

Az elmondottak értelmében tekintsük át vázlatosan a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár működésének jellemző adatait. (Az adatokat a könyvtár 1966–1970-re vonatkozó, publikált, illetve belső statisztikai jelentéseiből vettük.)

A könyvtár kiadási előirányzata az 1966–1970 közötti időszakban 21,2 millió Ft-ról kb. 30 millió Ft-ra nőtt, tényleges kiadásainak összege pedig 20,9 millióról 29,9 millióra. A növekedés 41,4%, illetve 42,9%.

Fenntartva azt, hogy egy-egy kiragadott mutató nem jellemezheti megbízhatóan a hálózat működését, a rendelkezésünkre álló adatokból a következőket állíthatjuk szembe a kiadások évenkénti több mint 10%-os növekedésével:

1. Teljesítménymutatók:

- a kölcsönző könyvtárlátogatók száma 1,7%-kal nőtt 1966–1970 között (évenként átlagosan 0,4%-kal),
- a beiratkozott olvasók száma viszont ugyanezen idő alatt 2,4%-kal, a kölcsönzött köteteké pedig 3,9%-kal csökkent.

2. A működést jellemző fontosabb mutatók alakulása:

- a könyvállomány 1966–1970 között 11,7%-kal gyarapodott (nem egészen 3%-kal évente!),

- a bérfejlesztés ugyanezen időszakban évenként átlagosan 3%,
- a könyvkötészet teljesítménye könyvtári egységben évi 5%-kal nőtt,
- végül a legjellemzőbb adat: a fenntartási-felújítási költségek 1966-tól 1970-ig csaknem 180%-kal (évi 45%-kal) nőttek, miközben a hálózat hasznos alapterülete lényegében nem változott, sőt - a könyvtár előterjesztése értelmében - a hálózat nem egészen 12 000 m² területéből távlatilag kb. 3000 m² megszüntetendő.

Ugy tűnik, még ezek a részmutatók is tükrözik nagy vonalakban az ellátási színvonal és a hatékonyság közötti összefüggést. A fenntartási-felújítási költségek ugrásszerű emelkedése mögött ugyanis a hálózat épületeinek leromlott állapota, szűkössége húzódik meg, a teljesítményt jellemző mutatók viszont stagnálnak vagy éppen visszafejlesztődnek. Az 1000 lakosra jutó könyvtári alapterület és könyvvállomány mutatója, mint láttuk, messze a megyei átlagok alatt marad, a hálózat egységei igen szétaprózottak - egy könyvtárra és fiókra átlagosan 102 m² jut - s az „Alapelvek”-ben rögzített szükséges alapterület 1/7-e áll jelenleg rendelkezésre. Nyilvánvaló, hogy az ilyen mértékű területhiány gátolja a megfelelő kiszolgálást, a kívánatos állományfejlesztést, a hatékony feltáró munkát, a modern szolgáltatások bevezetését.

Az ellentmondás még szembetűnőbbé válik, ha - a szintetizálás igényével - összefüggéseket keresünk az erőforrásokat összevontan jellemző költségvetési keretösszeg változása, valamint az ennek részeit alkotó könyvbeszerzési és karbantartási keretösszeg változása között. Itt tulajdonképpen nem fajlagos mutatók időbeli változásait kívánjuk bemutatni, hanem két-két jellemző adat %-os változásának ütemkülönbségét. Évi átlagban ugyanis

- a könyvbeszerzési költségek 5%-kal lassabban,
- a fenntartási-felújítási költségek 31,8%-kal gyorsabban

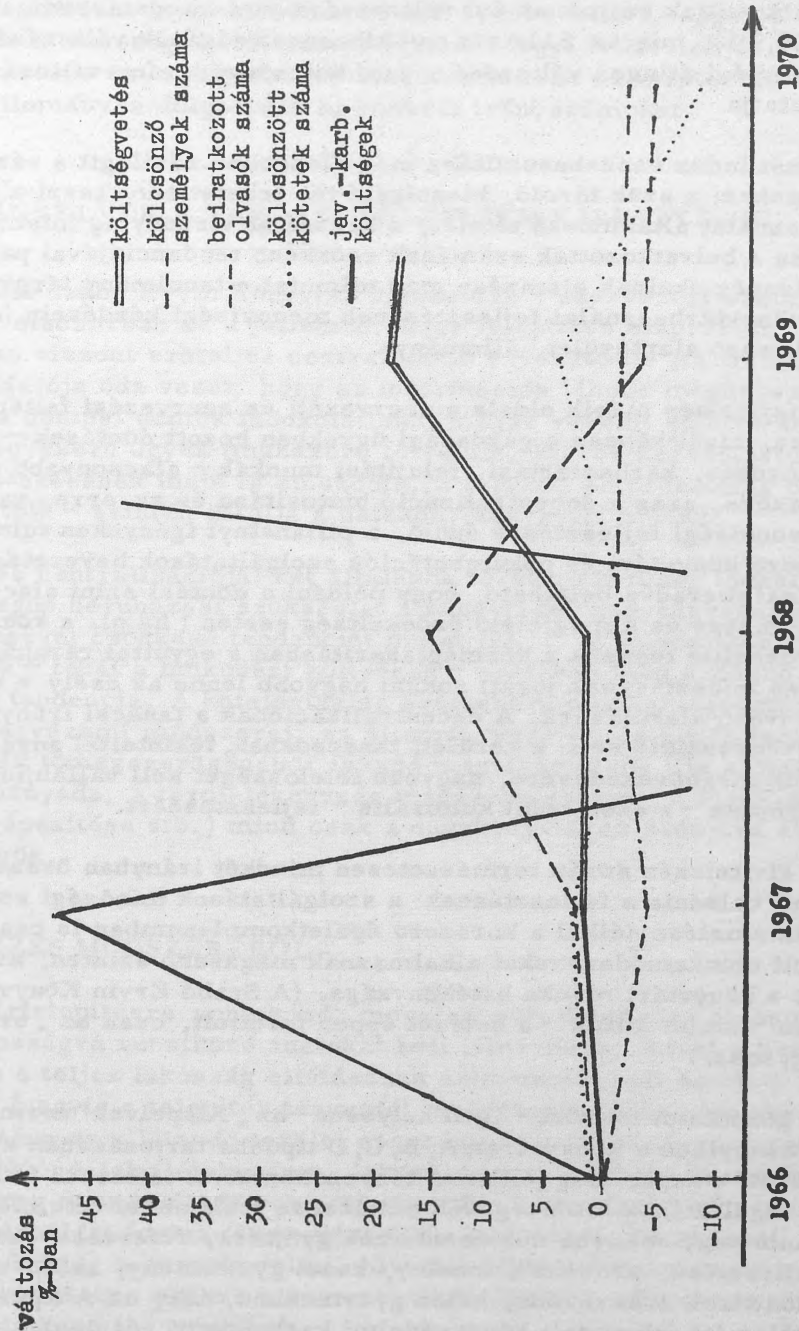
nőnek, mint a teljes költségvetési keretösszeg.

A két index világosan mutatja az egészségesnek egyáltalán nem mondható tendenciát: a költségvetési keretösszeg önmagában véve emelkedik, de egyre kisebb részét használják fel könyvbeszerzésére, viszont egyre nagyobb részét az épületek fenntartására, felújítására.

Hogy a kapacitás korlátai mennyire csökkentik a hatékonyságot, az még szembeötlőbb a kihasználtságot jelző mutatók összehasonlításakor. A könyvtárhasználat intenzitásának változását a be-

I. melléklet

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár költségvetésének, fő teljesítménymutatóinak és a működését jellemző főbb adatoknak alakulása 1966-1970.

iratkozottak számának évi változására jutó látogatásszám-változás (100,9%), míg az állomány kihasználtságának változását az állomány évi átlagos változására jutó kölcsönzésszám-változás (93,3%) mutatja.

E két index összehasonlítása még élesebben rávilágít a vázolt nehézségekre: a szűk tároló, kiszolgált tér lehetetlenné teszi a könyvtárhasználat általánossá tételét, a használat viszonylag intenzivebbé válása a beiratkozottak számának csökkenő tendenciájával párosul. A jelenség okainak elemzése már tulmutat e tanulmány tárgyán, vagyis a könyvtárhasználat fejlesztésének mennyiségi kérdésein (a kapacitást jellemző alapterület, állomány).

A fejlesztés másik oldala a szervezeti és szervezési feltételek javítása, kiváltképpen a gazdasági ügyekben hozott döntések – anyagutalványozás, karbantartási, felújítási munkák – alacsonyabb pontra helyezése, azaz a decentralizáció biztosítása és az erre, valamint a mennyiségi fejlesztésre épülő, a pillanatnyi igényeken tulmutató korszerű könyvtári és dokumentációs szolgáltatások bevezetése. A példánál maradvá belátható, hogy például a döntési szint alacsonyabbra helyezése és a megfelelő érdekeltség esetén (ha pl. a könyvtárvezetőt érdekeltté tesszük a bérmegetakarításban s egyuttal ráruházzuk a bér-alap felosztásának jogát) sokkal nagyobb lenne az esély e mutatók kedvező alakulására. A decentralizációnak a tanácsai irányításban is érvényesülnie kell: a kerületi tanácsoknak, tekintettel anyagi lehetőségeik megnövekedésére, nagyobb felelősséget kell vállalniuk kerületük komplex – s ezen belül kulturális – fejlesztéséért.

A kivitelezés során természetesen mindkét irányban összehangoltan kell haladnia a fejlesztésnek: a szolgáltatások minőségi színvonalának emelése nélkül a korszerű épületkomplexumban is csak az elavult munkamódszereket alkalmaznák magasabb szinten, azaz nem nőne a könyvtári munka hatékonysága. (A Szabó Ervin Könyvtár esetében – amint láttuk – a helyzet éppen fordított, csak az „eredmény” ugyanaz.)

E gondolatot tükrözi – igen helyesen – az „Alapelvek” normarendszere, amennyiben a könyvtárak A, B, C, D típusba tartozásának kritériumai között a kapacitást jellemző tényezőkön kívül tételelesen feltünteteti a szolgáltatások minőségének emelésére irányuló követelményeket is. (nem hagyományos dokumentumok gyűjtése, referenz-szolgálat kifejlesztése, prézens állomány, zenei gyűjtemény, audio-részleg, előadások szervezése, külön gyermekkönyvtár, az A típusnál technikailag jól felszerelt könyvvédelmi karbantartó részleg).

A telepítéshálózat fejlesztésének távlati tervezésekor, éppen a mennyiségi és a minőségi kritériumok (értsd: tárgyi feltételek és szolgáltatások) szoros összefüggése következtében csak az alapterületre és a könyvállományra dolgoztunk ki konkrét irányszámokat.

IRÁNYELVEK A TÁVLATI TELEPÍTÉSFEJLESZTÉSHEZ

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatára – szervezési szempontból – elsősorban az a jellemző, hogy telepítése elaprózott, irányításában viszont erőteljes centralizáció érvényesül. Az irányítás centralizációja oda vezet, hogy az információs láncok meghosszabbodnak, a döntési pontok indokolatlanul magas vezetői szintre kerülnek, az egyszerű ügyek (munkaerő felvétele, kisebb karbantartás stb.) elintézésének ideje is elhuzódik, a területi elaprózottság pedig – mint láttuk – szintén gátolja a hatékony könyvtári munkát.

A telepítés centralizációját két általános törvényszerűség indokolja. 1. A fajlagos beruházási szükséglet a könyvtárak nagyságrendjének emelkedésével csökkenő tendenciát mutat (2). 2. A folyamatos ráfordítások – tehát a működési költségek – esetében még erősebb ez a csökkenő tendencia. A katalogizálás széleskörű munkamegosztáson alapuló nagyüzemi módszerei, az állományvédelmi és egyéb technikai munkák tömegszerűségéből fakadó megtakarítások (fix költségek nagyobb hányada, a termelékenység magasabb szintje, a mechanikus munkák gépesítése stb.) mind csak a nagykönyvtárak számára elérhető előnyök.

A TERVEZÉS MÓDSZERÉRŐL

A könyvtártelepítésre vonatkozó, megalapozott döntéshez elsősorban a lakosságra vonatkozó adatokat kell ismernünk, mivel a beruházás révén a teljes lakosság ellátásának színvonalát kell emelni. Ezek az adatok (vagyis a telepítés tényezői) többrétegűek. Az alapréteget nyilvánvalóan az ellátandó terület nagysága és a lakosságra vonatkozó legfőbb adatok (lélekszáma, lakósűrűsége, várható összetétele kor, szakma és műveltség szerint) jelentik, a következő rétegeket pedig a települési forma (sűrű-városias, lakótelepi, kertvárosi), a kulturális bázis, a kereskedelmi, hivatali centrum vonzása. A gyakorlati tervezésben ezekre a normatívákra épülnek a könyvtár ellátására vonatkozó irányértékek.

A lakosság ellátási szintjét meghatározó tényezők azonban – megfelelő módszerrel – a gyakorlati tervezésben egymással kapcsolatba hozhatók, s ha már nem függetlenek egymástól, akkor a tervezésben sem kell mindegyiküket külön-külön figyelembe venni.

Ehelyütt persze nem vállalkozhatunk konkrét környezethatások vizsgálatára. Ez azonban nem is szükséges, a következők miatt: a területnagyság, lélekszám, lakósűrűség nagyjából fedi a könyvtár használatának várható intenzitását; az adott településforma ezzel teljesen analóg. De még a lakósűrűséggel esetleg ki sem fejezhető, a kulturális és kereskedelmi központ hatásából fakadó kohéziót is ellensúlyozza az illető területek fővárosi viszonylatban magasabb szintű könyvtári ellátása (tudományos, egyetemi, vállalati könyvtárhálózat). Ez esetben inkább a használati formák arányait kell tisztázni, természetesen már a területkijelölés szakaszában (például a Belvárosban, esetleg a központi könyvtár különálló részlegeként, valamely forgalmas utvonalon célszerűnek tűnik egy 5–800 m² alapterületű reprezentatív folyóiratolvasó, valamint állandó jellegű budapesti helytörténeti kiállítóterem létesítése).

Ugy gondoljuk tehát, hogy valamely terület nagysága és lakosságának lélekszáma alapján reális képet kapunk könyvtári szükségleteiről.

Alább kifejtendő javaslatunk az un. könyvtári körzetek létesítéséből indul ki. Mindegyik körzetnek saját alközponttal (A típusú könyvtárral) kell rendelkeznie. Az egyes körzetekhez – a Fővárosi Tanács távlati tervei szerint – a következő kerületek tartoznának:

Körzet:	Kerület:
I.	II., III.
II.	XII., I.
III.	XI., XXII.
IV.	IV., XIII.
V.	V., VI., VII., VIII., IX.
VI.	XIV., XV., XVI.
VII.	X., XVII.
VIII.	XVIII., XIX., XX., XXI.

A településjelleg és a távlati lakásépítési tervek ismeretében, némi egyszerűsítéssel, a II., a IV. és az V. körzet minősíthető sűrűvárosiasnak, az I., a III. és a VII. lakótelepinek, a VI. és a VIII. pedig kertvárosinak.

Az IFLA normativa-tervezete szerint 2 kilométer a könyvtár és az olvasó közötti reális távolság maximuma. Ezt mi is elfogadhatjuk, mert 1. a távlati közlekedésfejlesztési és életszínvonal-emelési (gépkocsi stb.) tervek ismeretében ez a 2 km nálunk is reálisnak tekinthető, 2. ezzel a módszerrel területileg egyenletes elosztású hálózatot kapunk, ahol azonban érvényesül a lakósűrűség hatása (és a korábban említett eltérő erősségű kohézió is). Tegyük fel például, hogy egy 130 és egy 65 km² területű körzet telepítését kell megoldanunk. A szükséges könyvtárak száma az első körzetben (egy könyvtár hatóköre tulajdonképpen egy 2 km sugaru kör területe, azaz 13 km²) 10, a másodikban pedig 5.

Miután a körzet területe alapján így meghatároztuk a szükséges könyvtárak számát, a lakosság lélekszáma és az egy könyvtár, ill. könyvtár típus által ellátandó lakosok száma (3) alapján meghatározhatjuk, hogy a könyvtár típusok milyen összetétele szolgálhatja gazdaságosabban az adott lakosság könyvtári ellátását. Ha például körzetünk területe 78 km², lakossága pedig 400 000 fő, az alábbi alternatívák között választhatunk:

1. változat: 1 db A típusu könyvtár,
5 db C típusu könyvtár,
2. változat: 1 db A típusu könyvtár,
2 db B típusu könyvtár,
3 db C típusu könyvtár.

Nyilvánvaló, hogy a második változat a gazdaságosabb, mivel itt nagyobb az A és B típusu könyvtárak aránya, azt pedig már láttuk, hogy a nagykönyvtárak fajlagos beruházási szükséglete kisebb.

KONKRÉT ADATOK
A FŐVÁROSI KÖNYVTÁRHÁLÓZAT FEJLESZTÉSI TERVÉHEZ

1. VÁRHATÓ NÉPESSÉGVÁLTOZÁS
KÖRZETENKÉNT, 1985-ig (4)

Körzet	Várható népesség 1975-ben (ezer fő)	A további növekedés várható üteme (5)	Becsült népesség 1985-ben (ezer fő)	A körzet területe (km ²)	Lakósűrűsége 1985-ben (fő/km ²)
I.	197	110,3	217	74,9	2897
II.	127	101,2	128	30,8	4156
III.	212	110,1	234	66,7	3508
IV.	238	104,0	248	33,3	7447
V.	508	99,6	506	26,7	18951
VI.	298	114,2	340	78,4	4334
VII.	120	102,7	124	94,9	1307
VIII.	340	130,5	443	119,5	3707
	2040		2240		

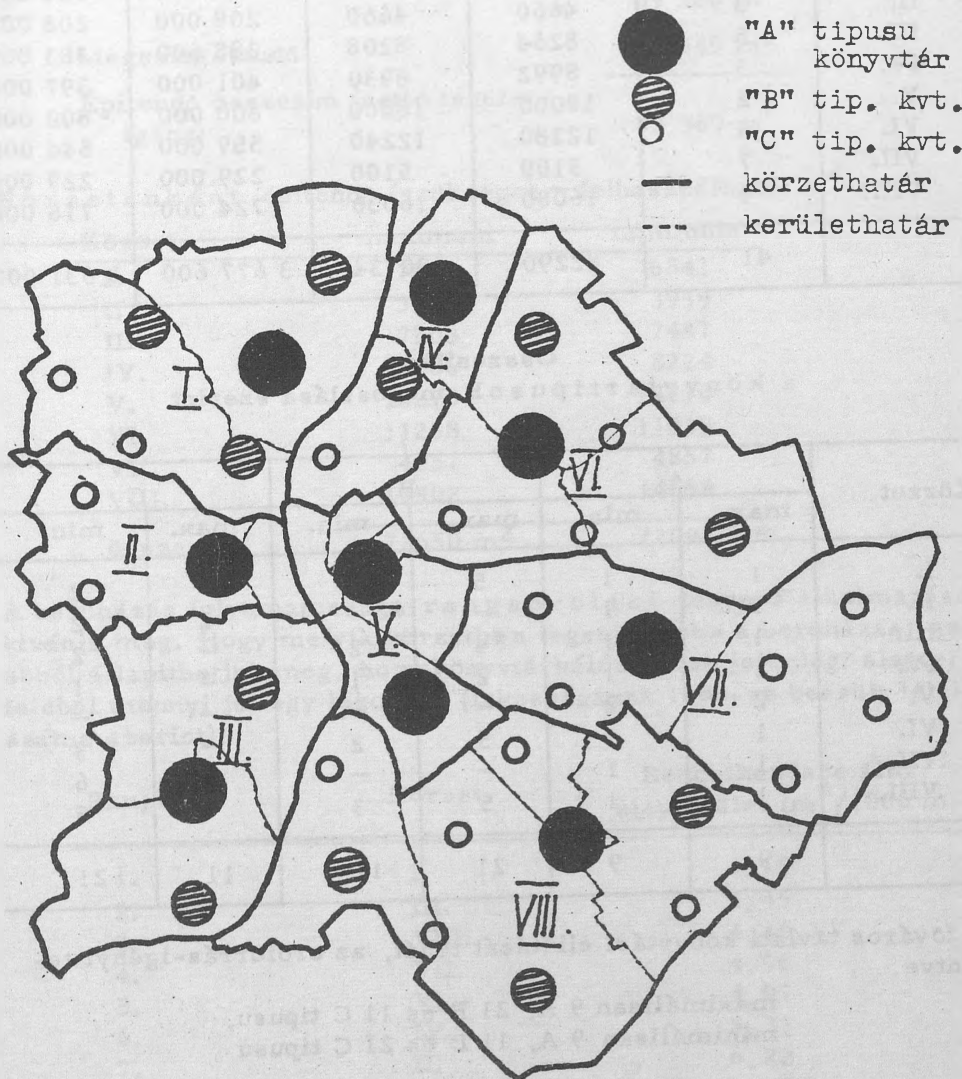
2. JAVASOLT KÖNYVTÁRTIPUSOK
KÖRZETENKÉNT

Korlátozó feltételek:

- a) a választott összetétel biztosítsa a körzet lakosainak könyvtári ellátását.
- b) minden körzetben legyen A típusú könyvtár,
- c) a könyvtárak hatóterülete egységesen 13 km² legyen,
- d) távlati fejlesztési tervről lévén szó, C típusnál alacsonyabb rendű könyvtár nem tervezhető,
- e) az egy építési ütem befejeztéig nem selejtezett állomány és le nem bontott épület a tervezéskor felhasználható erőforrásként figyelembe veendő.

2. melléklet

Telepítési javaslat
a Fővárosi Szabó Ervin
Könyvtár hálózatára

Összesítés
a könyvtári kapacitás paraméterei szerint:

Körzet	Könyvtárak száma	Alapterület m ² -ben		Kvtári egység kötetben	
		maximum	minimum	maximum	minimum
I.	6	7724	7560	378 000	354 000
II.	3	4660	4660	208 000	208 000
III.	5	8264	8208	388 600	383 000
IV.	3	8992	8930	401 000	397 000
V.	2	18000	18000	800 000	800 000
VI.	6	12380	12240	559 000	544 000
VII.	7	5100	5100	229 000	229 000
VIII.	9	16080	16036	724 000	716 000
	41	82290	80734	3 677 600	3 631 000

Összesítés
a könyvtártípusok megoszlása szerint

Körzet	A		B		C	
	max.	min.	max.	min.	max.	min.
I.	1	1	5	3	—	2
II.	1	1	—	—	2	2
III.	1	1	4	2	—	2
IV.	1	1	2	1	—	1
V.	2	2	—	—	—	—
VI.	1	1	5	2	—	3
VII.	1	1	—	—	6	6
VIII.	1	1	5	3	3	5
	9	9	21	11	11	21

A főváros távlati könyvtári ellátását tehát, az erőforrás-igényt tekintve

maximálisan 9 A, 21 B és 11 C típusu,
minimálisan 9 A, 11 B és 21 C típusu

könyvtárral lehet megoldani.

3. A KÖNYVTÁRI ALAPTERÜLET NÖVELESÉNEK JAVASOLT ÜTEMEZÉSE, 1972–1985.

Összesített területigény:

Szükséges kapacitás (kerekítve)	81 000 m ²
Rendelkezésre áll	– 11 680 m ²
	<hr/>
	69 320 m ²
Megszüntetendő	3 040 m ²
	<hr/>
Építendő összesen (nettó terület- igény)	72 360 m ²

Körzetenként építendő (szükséges – felhasználható) m²-ben:

Körzet	maximum	minimum
I.	7003	6841
II.	3939	3939
III.	7503	7447
IV.	8286	8224
V.	14270	14270
VI.	11258	11018
VII.	4857	4857
VIII.	14902	14858
összesen:	<hr/> 72650 m ²	<hr/> 72094 m ²

A beruházás folyamatossága rangsorolási tényező alkalmazását kívánja meg. Hogy melyik körzetben legsürgősebb a beruházás, azt abból állapíthatjuk meg, hogy könyvtárhálózatának jelenlegi alapterületéből mennyi jut egy lakosára (lakosságának 1985-re becsült lélekszáma szerint):

Rangsor	Körzet	Rendelkezésre álló alapterület (m ² /1000 fő)
1.	I.	4,15
2.	III.	4,45
3.	VIII.	4,46
4.	VII.	4,96
5.	VI.	4,97
6.	IV.	5,31
7.	II.	6,22
8.	V.	6,97

Ez a rangsor önmagában is cáfolja azt az eléggé elterjedt véleményt, amely szerint a Szabó Ervin Könyvtár alapterület-szükségletét (és általában ellátási mutatóit) a vidékinél alacsonyabb normatívák szerint kell megállapítani. A legrosszabb helyzetben lévő körzetek ugyanis is peremvárosi kerületekből állnak; ezeknek a lakói igen kevésbé élvezik a tudományos és szakkönyvtári hálózat szolgáltatásait, ilyen értelemben tehát sokkal közelebb állnak a vidéki, mint a belvárosi helyzethez.

A beruházás gyakorlati kivitele a rangsor mellett az átlagos építési ütem $\left(\frac{\text{nettó területigény}}{\text{a tervidőszak éveinek száma}} = 4840 \text{ m}^2/\text{év} \right)$ kiszámítását is igényli.

A rangsor és az átlagos építési ütem alapján lehet meghatározni, hogy az építkezés melyik körzetben mikor esedékes és mennyi időt vesz igénybe. Az erre vonatkozó adatok a 3. mellékletként közölt táblázatban találhatóak meg, az állományfejlesztés ütemezésének kiindulásként.

4. AZ ÁLLOMÁNYFEJLESZTÉS ÜTEMEZÉSE

A konkrét ütemezés (lásd a 3. mellékletet) az építés menetét követi. Az építés szakaszosságával ellentétben azonban az építési beruházásoknak megfelelő teljes állományszükséglet folyamatosan feltöltődik. Az állományfejlesztést ezért két részre bontottuk: az első rész az egész hálózat meglévő állományának (1,6 millió kötetnek) az építési időszakban esedékes „természetes” gyarapodása, a másik pedig az ezen felül szükséges pótlás.

A „természetes” gyarapodás ütemét – tekintettel egyrészt az irodalomtermés növekedésére, másrészt a selejtezés ütemére – évi 5%-ra becsülhetjük. A pótlólagos gyarapítási szükségletet úgy kapjuk meg, hogy az adott időszakban kiépítendő körzet bruttó kötetszükségletéből levonjuk az egész hálózat meglévő állományának az adott időszakban (a beruházás kezdete és befejezése között) esedékes gyarapodását; 1972–73 között pl. a pótlási szükséglet (maximálisan) $378 - (1695 - 1600) = 283$ ezer kötet.

3. m e l l é k l e t

Az állományfejlesztés ütemezése 1972-1985.

A körzetben szük-
séges állomány az
időszak végén
(1000 kötet)
max. min.

Építési
időszak

Körzet
időtartama
(év)

Az egész hálózatban
rendelkezésre álló
állomány
az időszak végén
(1000 kötet)

Pótlási
szükséglet

1972-73.	I.	1,5	378	354	1600	$1,05^{3/2}$	=	1695	283	259
1973-74.	III.	1,5	388	383	1695	$1,05^{3/2}$	=	1796	287	272
1975-77.	VIII.	3,0	724	716	1796	$1,05^3$	=	2065	455	447
1978.	VII.	1,0	229	229		2168			126	126
1979-81.	VI.	2,3	559	544		2439			288	288
1981-82.	IV.	1,9	401	397		2688			152	156
1982.	II.	0,8	208	208		2800			96	96
1983-85.	V.	3,0	800	800		3220			380	380

Kivánatos állomány a tervidőszak végére, 1000 kötetben (lásd az összesítést a 2. pontban)

Az állomány "természetes" feltöltődése

max. 3678, min. 3631
3220 3220

Pótlási szükséglet

max. 458, min. 411 ezer kötet

ÖSSZEFOGLALÁS

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatának korszerűsítése – úgy hisszük – országos jelentőségű ügy. Az alapvető ellátási mutatószámok önmagukban is aggasztóak (az ország lakosságának 1/5-ét kitevő fővárosban a közművelődési könyvtári alapterület mindössze 6%-a található), de különösen a használatra gyakorolt hatásukat tekintve. A jelentős mértékű épületberuházás, úgy tűnik, elodázhatatlan; hatékony viszont csak akkor lesz, ha párosul a korszerű szervezési megoldások, szolgáltatási formák bevezetésével.

Végül a hálózat kapcsolataiban is korszerűsítésre szorul. Itt nemcsak a könyvtárközi együttműködésre, hanem a kerületi tanácsok felelős irányító, ellenőrző szerepére is gondolunk. Ez utóbbi teremtené meg az alapot a közoktatásban rég esedékes szemléletváltozásra is, a könyvtár által nyújtandó intézményes szolgáltatások (iskolai letét, irodalomjegyzékek, szakköri tematikák stb. – az iskola és nem az egyes gyerekek számára) útján.

J E G Y Z E T E K

1. Az 1000 lakosra jutó könyvtári alapterület vonatkozásában Budapestet ($6,03 \text{ m}^2/1000$ lakos) 100%-nak tekintve az országos átlag 310% ($18,66 \text{ m}^2/1000$ lakos), ezen belül a központi településeké 251% ($15,13 \text{ m}^2/1000$ lakos), az egyéb kategóriáké 370% ($22,33 \text{ m}^2/1000$ lakos).

2. Lásd: „Alapelvek és követelmények a közművelődési könyvtárak távlati tervezéséhez”. – Az 1000 lakosonként szükséges könyvtári alapterület, illetve állomány például

– 1500 lakosu településen	55 m^2 , illetve 3000 kötet,
– 5000 lakosu településen	50 m^2 , illetve 2300 kötet,
– 20 000 lakosu településen	36 m^2 , illetve 1700 kötet.

3. Az „Alapelvek” értelmében például 150 000 főnyi vagy annál nagyobb település ellátására A típusú könyvtár építendő.

4. Az 1971–1975 közötti időszak adataiból indultunk ki. A körzetenkénti népességváltozás mértékét a becsült természetes szaporodási ütem, valamint a IV. ötéves terv lakásépítési célkitűzései alapján számítottuk.

5. Azonosnak vettük az 1971–1975 közötti ütemmel.